

Fuzûlî'nin Kıyâmeti/ Vedat Ali TOK

ÖZET

Fuzûlî 16. asırda yaşamış bir şairdir ve yaşadığı 16. asırda küresel ısınmanın adı işitilmemiş ve hatta kıyametin küçük alametlerinden birçoğu bile henüz ortaya çıkmamıştı. Fakat Fuzuli'nin şiirlerinde kıyamet unsurunun epeyce çok kullanıldığını görmekteyiz. Kıyamet günü, haşir meydanı gibi unsurlar yer yer Fuzuli'nin şiirlerinde ağırlıklı olarak karşımıza çıkmaktadır. Şiirleri incelendiğinde Fuzuli, kıyamet ve haşir için sadece kaygı değil, proje de üretmektedir. Bu makalemizde Fuzulinin şiirlerindeki unsurlardan yola çıkılarak kıyamete ve haşre (yeniden diriliş) nasıl baktığını ve bu bakış açısının şiire ne kattığını ortaya koymaya çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Fuzuli, divan şiiri, şiir, kıyamet, haşir (yeniden diriliş), Klasik Türk Edebiyatı.

FUZULI'S DOOMSDAY

ABSTRACT

Fuzûlî is a poet lived in 16th century, when nobody had known about neither global warming nor signs of doomsday. However, we clearly see that those elements as well as resurrection and collecting of people together in doomsday are used frequently in his poems. Analyzing Fuzuli's poems, he does not only worry about these facts; but also develops projects against them. The following article includes Fuzuli's perspective on mainly doomsday and resurrection, and how this point of view reflects to his poems.

Key Words: Fuzuli, poems of Divan, poem, doomsday, resurrection, Classic Turkish Literature.

Fuzûlî'nin yaşadığı 16. asırda küresel ısınmanın adı işitilmemiş ve hatta kıyametin küçük alametlerinden birçoğu bile henüz zuhur etmemişti. Yani yalan dünya için henüz pek de endişeye mahal yoktu. Fakat koca şair, imanı ve izanı gereği birçok şiirinde kıyameti aklından bir türlü çıkarmadığını ve haşir meydanı için kaygılarının yanında birçok projesi bulunduğunu bize haber veriyor.

Kıyâmetin olacağına, öldükten sonra yeniden dirileceğimize inanmak, İslâm inancından, yani imandandır. Bütün canlıların yok oldukları güne, aynı zamanda, bütün ölülerin tekrar diriltildikleri güne kıyâmet denir. Kıyâmet, insanların haşrolacağı, hesapların görüleceği, günahın-sevabın mizana vurulacağı gündür. İnsan için en çetin imtihandır.

Kur'an-ı Kerim'de kıyâmet; yevmü'l-kıyâme (kalkış, diriliş günü), yevmü'l-fası (karar günü), yevmü'l-cem' (toplanma günü), yevmü'l-hulud (sonsuzluk, sonsuzlaşma günü), yevmü'l-ba's (diriliş günü), yevmü'l-haşre (pişmanlık günü), yevmü't-tegabün (kusurların ortaya çıktığı gün), yevmü'l-âhir (son gün), yevmü'd-din (cezâ günü), yevmü'l-hesap (hesap günü), el-saa (saat), el-âhire (gelecek hayat), el-karia (şaşırtan felâket), en-naşiye (insanı dehşete düşüren felâket), et-tamme (her şeyi kuşatan felâket), el-hakka (büyük hakikat) ve el-vâkıa (büyük olay) gibi terkiplerle zikrediliyor.

Divan şairlerinin üzerinde çok durduğu hususlardan biri de kıyâmettir. Her insan için kıyâmet, farklı bir duygu ifade eder. Bu yazımızda Fuzûlî'nin dünyasında kıyâmetin ne ifade ettiğini tespit etmeye çalışacağız. Fuzûlî'nin Türkçe divanında bulunan gazellerde kıyâmet ve bununla aynı/yakın anlamdaki kelimeler 21 beyitte geçiyor. Çalışmamızda Ali Nihat Tarlan'ın 1985 yılında Kültür ve Turizm Bakanlığı yayınları arasında çıkan 3 ciltlik Fuzûlî Divanı Şerhi'nden faydalandık. Beyitlerin yanındaki birinci numaralar cilt, ikinci numaralar sayfa sayısını gösterir. Fuzûlî'nin kıyâmetle ilgili beyitlerini, temasına göre 7 başlıkta toplayabiliriz:

1. Kıyâmette Kim Azap Görecektir?

a) Fuzuli bir beyitte âşîğin ah u figanından dolayı dünyada muztarip olan sevgilinin kıyâmette hatalarının sorulmayacağını söyler: Sevgiliye cezâ gününde hataları sorulmayacaktır; çünkü âşîği dünyada, sevgili için o kadar figan ediyor ki sevgili bu durumdan yeterince azap duymuştur, bir de cezâ gününde azap duymayacaktır.

Cezâ gününde sorulmaz hatâlar eyledüğün

Yeter figân ile ben verdüğüm azâb sana 1/54

Kıyâmette sana hataların sorulmaz. Çünkü ben o kadar ah ü figan ediyorum ki, sen elbette bundan azap duyuyorsun. Bu azap sana kâfidir.

Kıyâmetle ilgili ya da kıyâmeti çağrıştıran kelime ve terkipler: cezâ günü-sormak- hatâ eylemek- azap.

b) Başka bir beytinde ise âşîk dünyada ayrılık gamına esir olmakla cehennem azabı çektiği için mahşer günü ona merhamet edileceğini ummaktadır.

Rahm edüp âşîkünü haşr günü yakmayalar

Ki bu dünyada esîr-i gam-ı hicrân olmuş 2/65

Merhamet edip âşîkünü mahşer günü cehennem ateşinde yakmasınlar, zira o, bu dünyada ayrılık gamına esir olmuştur.

Kıyâmetle ilgili ya da kıyâmeti çağrıştıran kelime ve terkipler: rahm- haşr günü- yakmak.

2. Kıyâmete İnanmayanlara Delil Nedir?

Müspet ilimlerle meşgul olan filozofların bazıları maneviyattan uzaklaşabildikleri için kıyâmeti de inkâr edebilmekteler. Fuzûlî böyle bir filozofu hedef alarak, filozof, sevgilinin ayağa kalkışını görse o zaman kıyâmetin gerçek olduğunu anlar demektedir. Burada sevgilinin boyu ve ayağa kalkışı ile kıyâmet arasında bir bağlantı kuruluyor.

Hakîme nefy-i kıyâmet hatâsını bildür

Kıyâm göster ana i'tikâdın et zâ'il 2/209

Kıyâmeti inkâr ettiği için hataya düşen hakîme bir ayağa kalkışını göstererek bu inanışının hata olduğunu bildir. (Filozofların madde ile sınırlı oluşu, inançsızlığı)

Kıyâmetle ilgili ya da kıyâmeti çağrıştıran kelime ve terkipler: nefy-i kıyâmet- hatâ-kıyâm.

Bir önceki beyitte olduğu gibi, filozofa kıyâmetin olacağı fikrini telkin etme düşüncesi başka bir şekilde tasvir ediliyor. Kıyâmet günü ile çıplak ten terkipleri arasında bağlantı kurulmuş.

Gör ten-i üryân ile ahvâlimi hicrân günü

Var imiş rûz-ı kıyâmet kılma inkâr ey hakîm 2/222

Ayrılık günü çırılçıplak vücudumun ne ıstıraplar içinde kıvrandığını gör de kıyâmet gününü inkâr etme ey hakîm. (Çıldırma derecesindeki insan, üstünü başını yırtar, elbisesini çıkarır. Filozofa söylediği işte bu çılgınlık hâlidir. Sadece müspet ilimlere inanan filozoflar kıyâmeti inkâr ettiği için şair dünyadan bir örnek gösteriyor. Kıyâmette herkes çırılçıplak mezardan kalkacak.)

Kıyâmetle ilgili ya da kıyâmeti çağrıştıran kelime ve terkipler: ten-i üryan- rûz-ı kıyâmet.

3. Kıyâmetin Alametleri Nelerdir?

Sevgilinin boyu aşîğa kıyâmeti kıyâmeti hatırlatmaktadır. Kıyâmette her canlı ayağa kalkacak, kıyam edecektir. Bu yüzden kıyâmet ile kâim kelimeleri özellikle bir arada kullanılıyor.

Gösterür her dem alâmetler kıyâmetdenkadün

Kâ'im etmiş haşr bürhânın aceb allâmedür 1/238

Boyun her an kıyâmetten alâmetler gösterir. Boyun kıyâmet bürhanını ayağa kaldırmış; yani ispat etmiş şâyân-ı hayret bir allame, pek çok şey bilendir.

Bu beyitte de sevgilinin boyu, ayağa kalkışı yani kıyamı hatırlatılıyor. Kâmet, kıyâmet için bir nişan kabul ediliyor.

Kıyâmetle ilgili ya da kıyâmeti çağrıştıran kelime ve terkipler: alâmet- kıyâmet- kad kâim- haşr bürhânı.

Veh ne kâmet ne kıyâmet bu ne şâh-ı güldür

Ne belâdur nazar ehline ne hoş medd-i nazardur 1/281

Vay, bu ne boy, ne kıyâmet, bu ne taze gül fidanıdır. Bakan ve içi gören insanlar için bu ne belâdır ve ne güzel uzaklara dalıp gidiştir.

Kıyâmetle ilgili ya da kıyâmeti çağrıştıran kelime ve terkipler: kâmet- kıyâmet- belâ.

Sevgilinin kıyam etmesi, ayağa kalkması; yani boy göstermesi kıyâmet nişanıdır.

Kıyâmet koptuğunda bütün canlılar ölecek ve sonra yeniden dirilecektir. Beyitte kâmet, kıyam ve saat kelimeleri mütenasip kelimelerdir.

Gören sâ'atde ol kâmet kıyâmın kıymadum câna

Kıyâmet hem gele kurtulmayam ben bu nedâmetden 3/27

O boylu boslu sevgilinin ayağa kalktığı saatte niçin cana kıymadım. Kıyâmete kadar bu pişmanlıktan kurtulmayayım.

Kıyâmetle ilgili ya da kıyâmeti çağrıştıran kelime ve terkipler: saat- kâmet- kıyâmet- nedâmet.

Kıyâmetin alametlerinden biri de dünyayı fitne ve fesadın saracak olmasıdır.

Sevgilinin ayağa kalkışı, zülfünün rakiplerce görülmesi fitneyi uyandıran unsurlardandır.

Cihâna kaddün ile kâkülünden fitneler düşmüş

Kıyâmet ibtidâsı fitne-i âhir zamandır bu 3/86

Âleme boyun bosun ile saçından fitneler düşmüş. Bu kıyâmetin başlangıcı olan fitne-i âhir zamandır.

Kıyâmetle ilgili ya da kıyâmeti çağrıştıran kelime ve terkipler: kadd- fitne- kıyâmet- âhir zaman.

Sevgilinin yüzü parlaktır. Bu da âşıkta aydınlık veren şeyleri çağrıştırıyor. Sevgilinin yüzü kıyâmet güneşine benzemektedir. Hokkaya benzeyen dudağın sözü ise yokluk uykusunun efsanesidir. Kıyâmetin alametlerinden biri de güneşin battığı yerden/batıdan doğacak olmasıdır. Bu durum dünyanın yokluğa gidişine delâlettir. Zaten sevgilinin hokkaya benzeyen küçük ağzı yok denecek kadardır.

Şem'-i rûyun tâbı horşid-i kıyâmet pertevi

Hokka-i lâ'lün sözü hâb-ı adem efsânesi 3/242

Yüzünün mumunun ışığı kıyâmet güneşinin aydınlığıdır. Hokkaya benzeyen dudağının sözü yokluk uykusunun efsanesidir.

Kıyâmetle ilgili ya da kıyâmeti çağrıştıran kelime ve terkipler: kıyâmet- hâb-ı adem.

4. Mahşer âşık için ne ifade eder?

Âşık için kıyâmet, dünya hayatında sevgiliden ayrı kalmaktır. Âşığın çılgın çılgın dolaştığı yer de mahşer meydanından farksızdır.

Ey Fuzûlî cem' olur peyveste il nezzâreme

Arsa-i deşt-i cünûn sahrâ-yı mahşerdir bana 1/95

Ey Fuzûlî daima halk beni seyretmek için toplanıyor. Çılgın çılgın dolaştığım çöl, mahşer sahrasına dönmüştür. Şair mahşeri burada bir benzetme unsuru olarak gösteriyor.

Kıyâmetle ilgili ya da kıyâmeti çağrıştıran kelime ve terkipler: cem olmak-mahşer.

Dünyada iken sevgiliden ayrı kalan âşığın uykusuz geçen gecesi de âşiğa hesap günü gibi gelmektedir. Yıldız saymak deyimindeki saymak ile hesap günü deyimindeki hesap kelimeleri arasında bağlantı kuruluyor.

Geceler encüm sayaram subha dek

Ey şeb-i hecrün mana rûz-ı hisâb 1/114

Geceler sabahlara kadar yıldız sayıyorum.

Hiç uyumuyorum. Ey güzel, senin ayrılık gecen, benim hesap günüdür.

Kıyâmetle ilgili ya da kıyâmeti çağrıştıran kelime ve terkipler: rûz-ı hesap- saymak.

“Cezâ gününde sorulmaz hatâlar eyledüğün/Yeter figân ile ben verdüğüm azâb sana” beytindeki düşüncelerin aksine bir ifade var. Âşık dünyada iken ayrılık gamına esir olduğu için, cehennem azabına maruz kalmıştır. Bu yüzden onun mahşer gününde yanmaması gerekir. Rahm ve yakmayalar mütenasip kelimelerdir.

Rahm edüp âşıkunı haşr günü yakmayalar

Ki bu dünyada esîr-i gam-ı hicrân olmuş 2/65

(Açıklaması yukarıda verildi.)

Sevgili için kıyâmet, ayrılık gecesinden başka bir şey değildir. Bu ikisi arasında fark gören ise gafildir. Bunlara kıyâmette hesap sorulmayacaktır. Çünkü bunların akli yoktur. Akli olmayana hesap da sorulmayacaktır.

Kıyâmetde hisâbı olmayanlardandır ol gâfil

Ki fark eyler firâkun şâmını subh-ı kıyâmetden 3/28

Ayrılık gecesini kıyâmet sabahlarından ayırt eden o gafil kıyâmette hesap sorulmayanlardandır.

Kıyâmetle ilgili ya da kıyâmeti çağrıştıran kelime ve terkipler: kıyâmet-hesap.

Ayrılık günü ile mahşer gününün farkının belirtildiği aşağıdaki beyitte şair, ayrılık gününde cesetten canın gittiğini, kıyâmette ise cesete can geldiğini söylüyor. Hicran gününde sevgiliden uzak olmak, mahşer gününde ise toplanmak, yani bir araya gelmek söz konusudur.

Budur farkı gönül mahşer gününün rûz-ı hicrandan

Ki ol can dönderür cisme de bu cismi ayırur candan 3/32

Ey gönül, ayrılık gününün mahşer gününden şu farkı vardır: Ayrılık günü cismi candan ayırır, mahşer günü cismin canını geri getirir.

Kıyâmetle ilgili ya da kıyâmeti çağrıştıran kelime ve terkipler: mahşer günü- cisme can gelmesi- cismin candan ayrılması.

Ayrılık gecesini âşık için cehennem azabı mesabesindedir. Ayrılık gecesini yaşayan âşık, kıyâmeti yaşıyor demektir.

Hicrân gecesin görgeç dūzah elemin bildüm

Kim rûz-ı kıyâmetdür yârun şeb-i hicrânı 3/249

Ayrılık gecesini cehennem azabını görünce bildim ki sevgilinin hicranı kıyâmet günüdür.

Kıyâmetle ilgili ya da kıyâmeti çağrıştıran kelime ve terkipler: dūzah elemin- rûz-ı kıyâmet.

Gerçek sevgili Allah'tır. Dünyada beşerî bir sevdanın peşine düşen ve ona kavuşamamayı da kıyâmet şeklinde niteleyen âşık, kıyâmette, herkesin toplandığı meydanda utanılacak duruma düşecektir. Kıyâmet günü ile hacil kelimeleri bir arada kullanılmak suretiyle bağlantı sağlanmış. Çünkü kıyâmette açık ve gizli her şey alenen gösterileceği için kul, yaptıklarından utanç duyabilecektir.

Ol ki yârun şeb-i hicrine kıyâmet günü der

Halk arasında kıyâmet günü olmaz mı hacil 2/201

Sevgilinin ayrılık gecesine kıyâmet günü diyen, kıyâmet günü halk arasında utanılacak bir duruma düşmez mi?

Kıyâmetle ilgili ya da kıyâmeti çağrıştıran kelime ve terkipler: kıyâmet günü- hacil olmak.

Dünya hayatında sevgilisine kavuşamayan âşık, sevgilisini mahşer meydanında görme arzusunu taşımaktadır. Mahşer, toplanma, herkesin bir araya gelme yeri olduğu için âşık sevgilisini orada göreceği ümidini taşır; fakat orada da görememesi hâlinde âşık için asıl kıyâmet başlayacak demektir.

Mahşer günü görem derem ol serv-kâmeti

Ger anda görünmese gel gör kıyâmeti 3/254

O servi boylu sevgiliyi mahşer günü göreyim derim. Eğer o günde de görünmese gel de kıyâmeti gör.

Kıyâmetle ilgili ya da kıyâmeti çağrıştıran kelime ve terkipler: mahşer günü- kâmet- kıyâmet.

Kıyâmette Müslümanlar için, özellikle günahkâr Müslümanlar için, sığınacak tek kapı Hz. Muhammed'in şefaattir.

Dutaram yarın kıyâmetde habîbüm dâmenün

Mest isen gaflet şarâbından bugün möhlet sana 1/86

Ey sevgilim, şayet gaflet şarâbından dolayı sarhoş ve benden habersizsen bugün sana möhlet veriyorum; yarın kıyâmette eteğine yapışacağım.

5. Âhret azabını dindirmenin yolu nedir?

İşlediği hatalar için gözyaşı dökerek, yaptıklarına pişman olan insan, âhirette affa mazhar olabilir. Şair mahşerde de bu gözyaşlarının ilâhî dergâhta kabul görmesi halinde o kadar çoğalacağını ve sonunda bunların mahşeri sele vereceğini söylüyor. Gözyaşının sel olması ile cezânın karşılığı olan ateşin sel karşısında hükmünü yitireceği ifade ediliyor.

Mahşeri eşküm verür seylâba ger rûz-ı cezâ

Olmasa makbûl dergâha sirişküm gevheri 3/144

Mahşerde gözyaşımın incisi dergâh-ı ilâhî'de kabul edilmezse, gözyaşım mahşeri sele verir.

Kıyâmetle ilgili ya da kıyâmeti çağrıştıran kelime ve terkipler: mahşer- rûz-ı cezâ.

“Aşk imiş her ne var âlemde, ilm bir kıyl ü kâl imiş ancak” düşüncesinden hareketle ilâhî aşk ile dolan insanın mahşerde, Allah katında makbul bir mevkide bulunacağı muhakkak. Yani onların defterleri sağdan verilecektir. Burada şair, divanından da bahsediyor. Allah aşkının ağır bastığı eserinin bir bakıma mahşer için referans kabul edilmesini beklemektedir.

Ey hoş ol kim 'ışk harfin bir dahi tekrâr edem

Haşr dîvânında görgec nâme-i a'mâlümi 3/161

Mahşer divanında dünyada yaptığım iyi ve kötü işlerin yazıldığı defteri görünce o defterde bir kere daha aşk sözünü tekrar etmek ne güzel şeydir.

Kıyâmetle ilgili ya da kıyâmeti çağrıştıran kelime ve terkipler: haşr dîvânı- nâme-i a'mâl.

6. Sevgilinin âşığa cefasını yazmakla görevli melek mahşere kadar gayret etse bunu yazabilir mi?

Sevgilinin âşığa verdiği cefadan söz edilmekte. Birinci beyitte işlenen düşüncenin aksine bir ifade vardır. Sevgilinin âşıklara bir günde bile ettiği cefa o kadar çoktur ki amel defterini yazmakta olan melek bunu mahşere kadar yazsa yine de şerh ve izah edemez diyor şair.

Şerha bir gün kıldığın bîdâdı çekmez haşre dek

Ol melek kim yazmak ister nâme-i a'mâlünü 3/195

Âşıklara bir günde ettiğin ceviri ve cefa o kadar çoktur ki, amel defterini yazmak isteyen melek bunu mahşere kadar yazsa yine şerh ve izah edemez.

Kıyâmetle ilgili ya da kıyâmeti çağrıştıran kelime ve terkipler: haşr- melek- yazmak- nâme-i a'mâl.

7. Gerçek manada kıyâmet ve şairin hâli nedir?

Aşağıdaki beyitte mahşer veya kıyâmet için mecazdan ziyade gerçek ifadeler ağırlıktadır.

Defter-i a'mâlümün hatt-ı hatâdandır siyâh

Kan döker çeşmüm hayâl etdükçe hevl-i mahşeri 3/143

Amel defterim, hata, günah yazısı ile dolu ve kapkaradır. Mahşerin korkunçluğunu hayal ettikçe gözüm kanlı yaş döküyor.

Kıyâmetle ilgili ya da kıyâmeti çağrıştıran kelime ve terkipler: defter-i a'mâl- hatt-ı hatâ- hevl-i mahşer.

Netice:

Fuzûlî kıyâmet kavramını sadece bir beyitte gerçek anlamıyla kullanmış, diğer 20 beyitte bu kavrama mecaz anlamlar yüklemiştir. Mecaz anlamların daha çok, âşık için sevgiliden ayrı kalınan zamanlar için kullanıldığı dikkat çekmektedir ki Klâsik edebiyat şairlerinin birçoğunda da bu hayal vardır. Ayrılık günü, hicran gecesi âşık için kıyâmet günüdür. Sevgiliyi beklemek, kıyâmeti beklemek için geçirilen zaman gibidir.

Sevgilinin serviye benzeyen boyu âşıkta kıyâmet çağrışımı uyandırmaktadır. Yine Klâsik edebiyatımızın vazgeçilmez istiarelerinden biri de budur. Kâmet/kad, kıyâm/kıyâmet bağlantısı Fuzûlî'nin kıyâmet muhtevalı 21 beytinin 6'sında bir arada kullanılan kelimelerdendir.

Şairin kıyâmet ile ilgili beyitlerinde kıyâmet, mahşer, haşr, saat gibi kelimelerden başka en çok rastladığımız kelimeler de şunlardır: Cezâ, hatâ, azap, gözyaşı (eşk, sirişk), sel, hicr, hicrân, firak, şeb, subh, yakmak/yanmak/ateş, fitne.

Netice olarak Fuzûlî'de kıyâmet anlayışı mecaz ağırlıklıdır. Gerçek ya da şer'î mânâda kıyâmet anlayışına yer verilmiyor. Bu durum Fuzûlî'nin rind yönünü gösteren unsurlardan biri olarak değerlendirilebilir.